

Sevinc Əliyeva
ADPU-nun Şəki filialı

BERNARD ŞOU VƏ ONUN İNTELLEKTUAL DRAMLARI

Açar sözlər: *intellektual dram, pyes, komediya, ideya dramları, dramaturq.*

Key words: *an intellectual drama, a play, the dramas of the idea, a playwright.*

Ключевые слова: *интеллектуальная драма, пьеса, комедия, драма идей, драматург.*

XVII əsrdən Britaniyanın ən görkəmli dramaturqlarından biri olan Corc Bernard Şou haqlı olaraq ədəbiyyat aləmində ingilis dramaturgiyasının islahatçısı hesab olunur. Həm Nobel, həm də Oskar mükafatına layiq görülmüş ilk və yeganə şəxs olan Bernard Şou xəyallarını və gerçəkləri, onu düşündürən ən ciddi mövzuları sivri dili və kəskin qələmilə gülüş hədəfinə çevirib oxucuya bir tapmaca kimi təqdim etməsilə ingilis dramaturgiyasına yeni nəfəs gətirmişdir. Bu bərdə o, özü belə qeyd etmişdir: “Mənim zarafat tərzim doğrunu söyləməkdir. Doğru dünyadakı ən gülməli zarafatdır”.

Şounun yaşadığı Viktoriya dövrü onun fikirlərinin və müxalif mövqeyinin formalaşmasında çox vacib rol oynamışdır. Kraliça Viktoriyanın ölümünə qədər davam etmiş və bir çox özəlliklərə malik olmuş bu dövr yalnız İngiltərənin sürətlə inkişafı ilə deyil, həm də böyük ağıl sahibləri arasında fikir ayrılıqları dövrü kimi yadda qalmışdır. Bu dövrdə elm və texnologiyada ciddi irəliləyişlər baş vermiş, demokratiya, feminizm, sosializm kimi təzahürlər böyük kütlələri öz təsiri altına almağa başlamışdır. Bütün bunlar dindən də yan keçməmişdir. Dini duyğular da sarsıntılara məruz qalmış, onlara şək-küşbhəsiz inam aradan qalxmışdı. Cəmiyyətdəki mənavi dəyərlər də dəyişirdi. İnsanlar arasında olduğundan fərqli görünmək, özündən yüksəkdə dayananlara yaltaqlanmaq cəhdləri bir “xəstəliyə” çevrilirdi. Əlbəttə, bütün bunlar dövrünün tənqid hədəfi olmaya bilməzdi.

Viktoriya dövründə incəsənətə, ədəbiyyata xüsusi diqqət ayrılmamış, qayğı göstərilməmişdir. Varlılıq nəcib bir keyfiyyət kimi qəbul edilmiş, kasıb təbəqəyə xor baxmaq ənənəsi yaranmışdı. Bu isə cəmiyyətdəki bərabərsizliyi ön plana çıxararaq bir çox yazıçı və dramaturqların müzakirə və tənqid obyektinə çevirmiş, müxalif ədəbiyyatın formalaşmasına gətirib çıxarmışdı. Şekspirdən sonra ingilis teatrının ən məşhur dramaturqu olan Şou da bu məsələlərə biganə qalmamışdı.

Doğrudur, XIX əsrin sonlarından başlayaraq ingilis ədəbiyyatında xoşbəxt sonluqla bitən pyeslər yaradılırdı. Lakin Şou kraliça Viktoriya dönəmində yalnız əyləncəli və emosional tamaşaların oynandığı teatr səhnəsini əxlaqi, siyasi, iqtisadi mövzuların da müzakirə olunduğu bir yerə çevirmişdi. O, bu yolla teatrda və dramaturgiyada mövcud olan romantik idealları yıxaraq, cəmiyyətdəki ikiüzlülüğü aşkara çıxarmağa nail olmuşdur. Bu gözləntisini həyata keçirmək üçün optimal vasitə kimi dramaturgiyanı seçmiş sənətkar fərqli bir teatr axtarışına çıxmış, nəhayət, tamaşaçının diqqətini öz üzərinə çəkəcək, onları təəccübləndirəcək həmin va-

sitəni tapmışdır. Belə vasitə kimi komediyanı seçmiş irland əsilli dramaturq intellektual dram janrına əvəzolunmaz töhfələr verməyə nail olmuşdur.

Ümumiyyətlə, intellektual dram janrına elə pyeslər aid edilir ki, orada ideyaların toqquşması, dünyagörüşü və dünya duyumlarının ziddiyyəti öz əksini tapır. Bu tip pyeslərdə obrazların və süjetin ümumiləşdirilməsilə oxucu və ya tamaşaçıya günün ən aktual, ən vacib məsələləri fəlsəfi-simvolik yolla çatdırılır.

Dramaturgiyanın teatrın vəzifələrinə uyğun fəaliyyət göstərməli, ümumi mənavi və ümumbəşəri dəyərlərə xidmət etməli, öyrədici və maarifləndirici əhəmiyyət daşımalı olduğunu hesab edən Şounun pyeslərində mürəkkəb və dolşıq intriqalar vardır. Ən kəskin diskussiyaların müxtəlif formalarda qabardıldığı bu əsərlər “ideya dramları”, dramaturqun özü isə “paradokslar yazıçısı” hesab edilir. Dünya şöhrətli dramaturq auditoriyanın hisslərindən daha çox, onların aqlını, düşüncəsini, intellektini oyadır. Məlumdur ki, hər bir ənənəvi dram əsəri öz auditoriyasına konkret bir ideyanı çatdırır. Lakin intellektual dramları digərlərindən fərqləndirən cəhət pyeslərin daxilindəki hadisə və hərəkətlərin xüsusi əhəmiyyət kəsb etməməsidir. Belə əsərlərdə dramaturqun tamaşaçıya çatdırmaq istədiyi fikir ön plana çəkilir.

Əsasən İbsenin yaradıcılığından təsirlənmiş Bernard Şounun əsas məqsədi cəmiyyətdə, onun düşüncə tərzində islahat və çevrilişləri səhnə vasitəsilə aparmaq olmuşdur.

Qeyd edildiyi kimi, əsasən komediya janrına üstünlük vermiş yazıçı heç də bu janrın qayda-qanunları qələbilə məhdudlaşmamışdır. Komik ünsürlər onun yaradıcılığında asanlıqla faciəvi ünsürlərlə qaynayıb qarışmışdır. Şounun dramaturgiyasında beş əsas xüsusiyyət vardır [4]:

1. İnsanları güldürərək düşündürmək bacarığı. Onun pyeslərində müzakirə olunan problemlər nə qədər ağırdırsa, Şou onlara bir o qədər əyləncə ilə yanaşır. Bu, onun dramaturgiyasının komik təbiətilə xarakterizə olunur.

2. Hadisələri ensiklopedik zəka ilə təqdim etmək bacarığı. Öz pyeslərində dramaturq elə təəssürat yaradır ki, sanki onun bilmədiyi şey yoxdur. Onun dramaturgiyası real həyatın müəllifin pyeslərində fərqli, xüsusi baxış bucağından baxılan güzgüsüdür.

3. İnsanlara və cəmiyyətə, oradakı nöqsanlara çəşdirici üsulla istehza etmək bacarığı.

4. Teatrın auditoriyaya edəcəyi təsiri əvvəlcədən proqnozlaşdıraraq onu xüsusi, özünəməxsus bir fonda təqdim etmək bacarığı.

5. Ənənəvi dramatik quruluşa etinasızlıq. Əksər hallarda onun qəhrəmanları heç bir hərəkət olmadan səhnədə uzun müddət, hətta saatlarla danışıq bilər.

Corc Bernard Şou “Dul qadının evi”, “Xanım Uorrenin peşəsi”, “Şeytanın şagirdi”, “Xoşa gələn pyeslər”, “Xoşa gəlməyən pyeslər”, “Kandid”, “Con Bullun başqa adası”, “Mayor Barbara”, “Həkim dillema qarşısında”, “Piqmalion” və çox sayda başqa pyeslərin müəllifidir. Təsədüfi deyildir ki, əsərlərində satira və yumor geniş yer vermiş Şounu XX əsrin Molyeri adlandırırlar [5]. Bunun nəticəsidir ki, 1904-1907-ci illərdə Kort teatrında göstərilmiş 988 tamaşanın 701-i məhz onun pyesləri əsasında hazırlanmışdı.

Şounun dramatik gücə malik pyesləri kino rejissorların da gözündən yayınmamışdır. “Piqmalion”un kino versiyası 1938-ci ildə ən yaxşı ssenari nominasiya-

sında Oskar mükafatına layiq görülmüşdür. Bunun ardınca 1941-ci ildə “Mayor Barbara” pyesi ssenariləşdirilmişdir. 1946-cı ildə “Sezar və Kleopatra” pyesinə film çəkilməmişdir. Pyes bu versiyada da səhnədəki qədər uğur qazanmışdır. 1964-cü ildə “Piqmalion” pyesinin əsasında musiqili komediya çəkilməmişdir. Təxminən bir əsrlik ömrünə 60-a yaxın pyes sığışdıra bilmiş sənətkarın bu pyesi öz quruluşuna, daşdığı ideyaya görə çox əhəmiyyətli əsərdir.

Pyesin əsas qəhrəmanı professor Henri Higgins kifayət qədər satirik fonda öz dövrünün Piqmalionu kimi təsvir edilmişdir [1].

Əslində pyesdəki satira birbaşa məşhur ingilis filoloqu, fonetika üzrə mütəxəssisi professor Henri Svita yönəlmişdir. Əsərin adı mifik bir obrazdan götürülərək məşhur heykəltəraşın şərəfinə “Piqmalion” adlandırılmışdır [1].

Pyesdə çox sadə, gül satmaqla dolanan, küçə aksenti ilə danışan bir qız aristokratlarla qarşı-qarşıya qoyulmuşdur. Bu əsər Şounun akademik səviyyədə çox diqqətçəkən pyesidir. Əsər sənətkarın yaşadığı cəmiyyətdə fərqli təbəqələrin istifadə edildiyi dilin roluna olan marağını nümayiş etdirir. “Piqmalion” pyesində Şou qadın asılılığını da mərkəzi mövzu kimi təqdim edir.

Henri Higgins və ya Piqmalion insanların nə danışdığını, danışdıqları haqqında hər şeyi elmi səviyyədə bilsə də, əslində onların nəyi nəzərdə tutduğunu heç vaxt anlamır. Piqmalion üçün Eliza sanki oyuncaqdır, kukladır, istədiyi kimi idarə edə biləcəyi bir şəxsdir.

Doğrudur, o, Elizanı zahirən mədəniləşdirir, lakin aydın olur ki, bu qız mənəvi cəhətdən öz müəllimindən qat-qat yüksəkdədir [5].

Beləliklə, Şou öz əsərlərində fəlsəfi düşüncə və fikirlərini təqdim edərək yaratdığı hər bir dialoqda, monoloqda, hər bir jestdə oxucusunu və ya tamaşaçısını dərin və mürəkkəb fikirlərlə baş-baş buraxaraq öz dahiliyini dönə-dönə sübuta yetirir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Abeltina R., Flejja Dz., Misane A. English and American literature. Riga, 1976.
2. Andrew Sanders. English literature. Oxford, 2004.
3. Hecker M., Volosova T., Doroshevich A. Critical Realism. Moscow: Prosveshcheniye, 1975.
4. Innes Christopher. Modern British Drama: The Twentieth Century. New York, Cambridge University Press, 2002.
5. İsmayıl Şıxlı. XX əsr xarici ədəbiyyat tarixi. Bakı: Maarif, 1974.
6. Ousby Ian. Literature in English. Cambridge, Cambridge University Press, 1996.
7. Гражданская З. Бернард Шоу. М.: Просвещение, 1965.

Summary

S.Aliyeva

George Bernard Shaw and his intellectual plays

The article deals with the outstanding English playwright Bernard Shaw's literary creation. The main features of the intellectual drama are investigated in the context of his plays. At the same time, the article presents the author's place in the drama of the world.

Резюме

С.Алиева

Джордж Бернард Шоу и его интеллектуальные драмы

Статья посвящена творчеству выдающего английского драматурга Джорджа Бернарда Шоу. На основе его пьес анализируются особенности жанра интеллектуальной драмы. В то же время в статье определяется место Бернарда Шоу в мировой драматургии.

Рәyçi: fil.f.d., dos. U.Mürşüdova, İ.Tağızadə.